

2. Бардінов А.В. Професійно-педагогічна підготовка гувернерів в Україні: минуле і сучасність : монографія / А.В. Бардінов. – Полтава: ПП вид-во Шевченко Р.В., 2013. – 268 с.
3. Герцюк Д. Вони очолювали «Рідну школу» / Д. Герцюк // Товариство «Рідна школа»: історія і сучасність: наук. альманах / упоряд. і наук. ред. Д. Герцюк, С. Ярема. – Львів, 2001. – Ч.1. – С.127–166.
4. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.) : монографія / Н.М. Дем'яненко. – К.: ІЗМН, 1998. – 328 с.
5. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера : монографія / Є.Г. Сарапулова. – К.: МАУП, 2003. – 264 с.

ІДЕЇ Х.Д. АЛЧЕВСЬКОЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ГУВЕРНЕРІВ-ВИХОВАТЕЛІВ ЯК ПІДГРУНТЯ РОЗКРИТТЯ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Бардінов А.В.
(Полтава, Україна)

Час вертає нас у минуле, даючи можливість осмислювати велич ідей видатних педагогів, знайти нові грані їх впровадження в сучасних умовах. Вони є тим наріжним каменем, на якому базуються ключові питання освіти. Серед цих імен чільне місце посідає ім'я Христини Данилівни Алчевської (1841-1920), погляди якої щодо підготовки гувернанток із числа дорослих жінок і на сьогодні не втратили своєї актуальності. До речі, Х. Алчевська одна з перших педагогів того часу звернула увагу на освіту саме дорослих жінок, розглядаючи їх освіту в тісному зв'язку із соціальним статусом жінки у суспільстві.

З цією метою подружжям Альчевських у Харкові в 1862 році була заснована недільна жіноча школа. У педагогічному сенсі варто відмітити, що недільна жіноча школа Алчевської спочатку була просто школою грамотності для дорослих жінок, яких навчали Закону Божому, читанню, письму, рахунку, співам тощо. Згодом школа перестала бути тільки школою грамотності. Вона перетворилася в своєрідну дослідницьку лабораторію. Тут учителями велися пошуки в розробці основних питань організації навчання, розробки програм викладання. І як результат – у 1885 році було здійснено перше видання підготовлених і апробованих «Програм з усіх предметів навчання в недільній жіночій школі для дорослих і малолітніх учнів». Необхідно підкреслити, що за цими програмами згодом майже три десятиліття велося навчання у більшості недільних шкіл Росії а, отже, й в Україні. Цей успіх пояснюється головним чином тим, що програми були складені на основі дидактичних принципів, науково обґрунтованих видатними педагогами Я. Коменським, К. Ушинським та іншими. Насамперед рекомендувалися для вивчення найкращі посібники, за якими передбачалося вести навчання. Серед них «Буквар южноруський» Т. Шевченка, «Рідне слово» і «Дитячий світ» К. Ушинського, «Нова азбука» Л. Толстого та інші. В цьому контексті необхідно підкреслити, що Христина Данилівна була єдиною вчителькою, котра у своїй школі започаткувала навчання своїх учениць по-українськи («по грамотке Куліша») [1, с. 453], хоча викладала у школі російською мовою відповідно вимогам того часу.

Пошуки шляхів організації навчання дорослих жінок, майбутніх гувернанток, обумовили впровадження в навчально-виховний процес недільної жіночої школи програми курсу VIII-го додаткового педагогічного класу жіночої гімназії, що дозволило загальноосвітні предмети в жіночій недільній школі Х. Алчевської доповнити психолого-педагогічними дисциплінами. Це сприяло підвищенню рівня психолого-педагогічних знань учениць, суттєво активізувало пізнавальну діяльність майбутніх гувернанток. Зокрема, готуючись до своєї майбутньої ролі гувернантки, вони додатково

здобували освіту з певного предмету з метою в подальшому мати змогу працювати ще й домашнім учителем-предметником. У такий спосіб у недільній жіночій школі Х. Алчевської намагалися навчити дорослих жінок ще й умінням навчати інших.

Розуміючи виховне значення літератури, в недільній школі приділяли особливу увагу вивченню творів українських письменників. З цією метою рекомендувалися для вивчення твори Марка Вовчка, М. Гоголя, Є. Гребінки, П. Грабовського, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Карпенка-Карого, О. Кобилянської, І. Котляревського, М. Коцюбинського, І. Нечуя-Левицького, В. Стефаника, І. Франка, Т. Шевченка та ін. Утім, поряд із вивченням творів вітчизняних письменників рекомендувалися для вивчення твори російських письменників, зокрема, Ф. Достоєвського, О. Пушкіна, Л. Толстого, І. Тургенєва, Г. Успенського, А. Чехова та ін. мотивуючи тим, що яскраві образи, створені великими талантами, близькі й зрозумілі не лише окремим людям, а й усій людськості, бо вони містять у собі загальнолюдські муки, радощі й страждання. Про виховне значення літератури та вплив її на розвиток і світогляд вихованок свідчать численні відгуки, що склали основу тритомного покажчика «Що читати народові?». З цього приводу Х. Алчевська так писала в листі до Л. Толстого: «Ми рецензуємо кожну книжку, перш ніж вона надійде до школи, читаємо рецензії на нашому педагогічному засіданні, потім даємо читати десяткам учениць різного віку й розвитку, розпитуємо, як засвоєно ними і чи сподобалось прочитане, і записуємо з їх слів до наших шкільних зошитів» [3, с. 110]. Усе це спонукало вчителів жіночої недільної школи до розробки й удосконалення методів, прийомів навчання й виховання учениць засобами літератури. Слід підкреслити, що Х. Алчевська стала творцем нового методу в справі керування читанням вихованок – методу бесіди за прочитаним, який давав подвійний результаті, а саме, крім прямої мети – перевірки прочитаного, – вивчення інтересів читача. Додамо до цього й те, що тут навчали писати твори, перекази, рецензії на прочитані твори письменників. Це не тільки розширювало науковий кругозір вихованок, але й привчало їх застосовувати отримані теоретичні знання на практиці. Особливо цінувалися тут самостійні судження вихованок, висновки тощо. Крім згаданих методів, Х. Алчевська, будучи послідовником К. Ушинського, застосовує в жіночій недільній школі звуковий метод навчання, розроблений видатним педагогом. Цей факт підтверджується лекціями «Плани уроків за звуковим методом», прочитаних Х. Алчевською на педагогічних зборах 27 вересня 1893 року. Широкого використання у навчально-виховному процесі набувають тут методи розповіді, пояснювального читання та бесід. У відповідності до настанов К. Ушинського, який пропонував привчати дітей до свідомого читання, яке, на його думку, у поєднанні з бесідами, розвиває розум, серце і волю, тут були розроблені й апробовані програми бесід із багатьох предметів та методичні вказівки щодо їх проведення. Це відповідало меті навчання дорослих жінок, оскільки бесіди виступали дієвим засобом впливу на свідомість вихованок і водночас виступали підґрунтям у формуванні їх українського менталітету, що, безперечно, було прогресивним на той час явищем. Особливу увагу вихованок привертала бесіди з історії культури, розроблені вчителькою школи Н. Власенко та апробовані нею у двох групах дорослих жінок в 1901-1902 навчальному році. Слід зауважити, що вибір для ілюстрації бесід саме з історії культури не був випадковим, оскільки дозволяв охопити широкий спектр питань із багатьох галузей наук, тим самим розширюючи науковий і пізнавальний світогляд вихованок. Зазначимо, що програма бесід з історії культури включала 24 теми, розраховані на 28 уроків, серед яких чільне місце відводилось таким темам, як:

1. Земля як частина сонячної системи.
2. Мова. Порівняльне мовознавство.
3. Пробудження національних поривань.
4. Епоха Відродження. Великі відкриття і винаходи тощо.

Мета бесід передбачала насамперед ознайомлення дорослих жінок із кращими зразками творів світового мистецтва рідною українською мовою. Значення проведення

таких бесід українською мовою стає очевидним, якщо взяти до уваги часи заборони царизмом української мови. У дні, коли навіть український одяг вважався нелегальним і його забороняли носити на вулиці, Христина Данилівна Алчевська вчила харківську молодь саме рідною мовою пізнавати й наслідувати культуру інших народів та одночасно вчила з повагою і любов'ю ставитися до надбань своєї української культури, виразником якої виступала на той час рідна українська мова. Значення цих бесід полягає ще й в тому, що вони стимулювали і скеровували багатогранну діяльність недільної жіночої школи, яка сприяла не тільки відродженню культурних національних традицій, а передусім сприяли формуванню особистості жіночої статі з притаманними їй загальнолюдськими цінностями. А головне – навчали жінку-матір, виховательку власних дітей, відбору змісту бесід та методиці їх проведення з власними дітьми, що мали значний вплив на виховання дітей.

Вивчення архівних джерел дозволяє стверджувати, що Харківська жіноча недільна школа, створена й очолювана Х. Алчевською, була не лише зразковим навчальним закладом нового типу з підготовки гувернанток з числа дорослих жінок того часу, а й своєрідним громадським методичним об'єднуючим центром недільних шкіл всієї Росії, а, отже, й України, який відіграв велику роль у поширенні та розвитку жіночої професійної освіти, зокрема, педагогічної – гувернерської.

У цьому контексті варто зазначити, що Х. Алчевська, безперечно, є засновником навчання грамоти дорослих жінок, і творцем перших систематизованих програм і посібників для жіночих недільних шкіл, істинним новатором методу літературних бесід та інших практичних шкільних справ. Вона прагнула створити не просто теорію і методику підготовки гувернанток з числа дорослих жінок, але й водночас здійснювала формування жінки як особистості, що виходило за межі традиційних рекомендацій щодо навчання дорослих. Тим самим, вважаємо, що її педагогічна теорія в цьому напрямі набувала якостей науки про освіту дорослих, про підготовку гувернанток, що випередила подальший прогрес вітчизняної педагогічної науки в цілому.

Зі сказаного вище, можна зробити висновок про те, що у недільній жіночій школі Х. Алчевської було започатковано у такий спосіб допрофесійну підготовку гувернанток на регіональному рівні. Це стало ще однією тенденцією підготовки гувернерських кадрів у подібних типах освітніх інституцій того часу, що дістала розвиток на наступних етапах і актуалізується в наш час в контексті регіональних соціально-економічних проблем. Тому підтвердження – створення в сучасних умовах вечірньої жіночої гімназії «Перлина», в основу діяльності якої покладено ідеї щодо підготовки гувернанток з числа дорослих жінок Х.Д. Алчевської; практичної роботи подібних освітніх інституцій, зокрема, Київської вечірньої жіночої гімназії, учбового центру «Афіни», «Бізнес-Консультант», «шкіл-екстернів» та ін. Все це й актуалізує впровадження ідеї Х.Д. Алчевської з підготовки гувернерів-вихователів в систему сучасної загальної освіти.

Список використаних джерел:

1. Алчевская Х.Д. Передуманное и пережитое. – М., 1912. – С.453.
2. Бардінов А.В. Підготовка вихователя-гувернера в Україні (друга пол. XIX – поч. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Андрій Васильович Бардінов. – Полтава, 2014. – 275 с.
3. Толстой Л.Н. Полн. собр. соч. – М.-Л., 1934. – Т.63. – С.110.